QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 10-son)

FILOLOGIYA

PHILOLOGY

https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i10.187

INGLIZ VA O‘ZBEK FRAZEOLOGIYASIDA INSONNING MILLIY-MADANIY OBRAZINI SHAKLLANTIRUVCHI BIRLIKLARNING QIYOSIY-TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI

Boboyeva Madina Xaydarovna
Oriental universiteti, Tillar-2 kafedrasi dotsent v.b.,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Mail: Boboyeva-madina@mail.ru
ORCID: 0009-0004-2878-6014

Annotatsiya. Maqolada ingliz va o‘zbek tillarida insonning milliy-madaniy obrazini shakllantiruvchi frazeologik birliklar qiyosiy-tipologik va lingvomadaniy yondashuv asosida tadqiq etiladi. Tahlil insonning saxiylik, ochiqko‘ngillik, samimiylik, ikkiyuzlamachilik, tejamkorlik, jamoaviylik, sabr va ijtimoiy moslashuv kabi sifatlarini obrazli ifodalovchi birliklarga qaratildi. Frazeologik ekvivalentlik faqat umumiy lug‘aviy ma’no bilan emas, balki obraz komponenti, somatik yoki predmetli tayanch, baholash yo‘nalishi, pragmatik kuch va madaniy motivatsiya orqali tekshirildi. Inglizcha a heart of gold, open one’s heart, two-faced, tight-fisted, pull together, cut one’s coat according to one’s cloth kabi birliklar o‘zbek tilidagi ko‘ngli oq, ko‘nglini ochmoq, ikki yuzli, qo‘li qattiq, bir yoqadan bosh chiqarmoq, ko‘rpaga qarab oyoq uzatmoq kabi birliklar bilan funksional-semantik maydon doirasida qiyoslandi. Natijalar ayrim sifatlarda konseptual yadro va tana tajribasiga asoslangan obrazlar yaqinligini, boshqa holatlarda esa bir xil baholashning turli milliy-madaniy ssenariylar orqali frazeologiklashishini ko‘rsatadi. Maqolada “frazeologik milliy-madaniy profil” modeli taklif qilinadi.

Kalit so‘zlar: *frazeologik birlik, milliy-madaniy obraz, qiyosiy frazeologiya, obraz komponenti, lingvomadaniyat, inson tavsifi, konnotatsiya, ekvivalentlik, ingliz tili, o‘zbek tili.*

Abstract. The article examines English and Uzbek phraseological units that contribute to the national-cultural representation of a person from comparative-typological and linguocultural perspectives. The analysis focuses on figurative expressions characterizing generosity, sincerity, openness, duplicity, thrift, collective action, endurance and social behaviour. Phraseological equivalence is evaluated not only through general lexical meaning but also through image components, bodily or material source domains, evaluative orientation, pragmatic force and cultural motivation. English expressions such as a heart of gold, open one’s heart, two-faced, tight-fisted, pull together and cut one’s coat according to one’s cloth are compared with Uzbek units such as ko‘ngli oq, ko‘nglini ochmoq, ikki yuzli, qo‘li qattiq, bir yoqadan bosh chiqarmoq and ko‘rpaga qarab oyoq uzatmoq within functional-semantic

fields. The findings demonstrate that some human qualities are conceptualized through comparable embodied images, whereas others are verbalized through culturally distinct figurative scenarios despite similar evaluative meanings. A “national-cultural phraseological profile” is proposed as an analytical model integrating phraseological meaning, figurative base, cultural motivation, evaluation, pragmatic function and cross-linguistic equivalence.

Keywords: *phraseological unit, national-cultural image, comparative phraseology, image component, linguoculture, person description, connotation, equivalence, English, Uzbek.*

Аннотация. В статье исследуются фразеологические единицы английского и узбекского языков, формирующие национально-культурный образ человека. Сопоставление проводится на уровне фразеологического значения, образного компонента, телесной или предметной основы, оценочной направленности, прагматической силы и культурной мотивации. Анализируются единицы, характеризующие щедрость, искренность, открытость, двуличие, бережливость, коллективность и социальное поведение человека. Английские a heart of gold, open one’s heart, two-faced, tight-fisted, pull together, cut one’s coat according to one’s cloth сопоставляются с узбекскими ko‘ngli oq, ko‘nglini ochmoq, ikki yuzli, qo‘li qattiq, bir yoqadan bosh chiqarmoq, ko‘rpaga qarab oyoq uzatmoq.

Ключевые слова*: фразеологическая единица, национально-культурный образ, сопоставительная фразеология, образный компонент, лингвокультура, характеристика человека, коннотация, эквивалентность, английский язык, узбекский язык.*

KIRISH: Frazeologik birlik inson haqidagi bilimni oddiy nominatsiyadan farqli ravishda tayyor obraz, baho va kommunikativ munosabat bilan birga uzatadi. “Saxiy”, “samimiy”, “xasis”, “ikkiyuzlama” kabi sifatlar bevosita leksema bilan ifodalanganda belgi nomlanadi; frazeologizmda esa shu belgi muayyan tana a’zosi, predmet, harakat yoki kundalik ssenariy orqali ko‘rsatiladi. Natijada til egasi inson sifatini nafaqat anglaydi, balki uni madaniyatda tanish bo‘lgan obraz orqali baholaydi. Ingliz va o‘zbek frazeologik tizimlarini qiyoslashda aynan mana shu obrazli vositachilik milliy-madaniy farqni aniqlash imkonini beradi.

Zamonaviy qiyosiy tadqiqotlarda frazeologik ma’no bilan konseptual obrazni ajratish zarurligi ko‘rsatiladi. Ingliz va o‘zbek verbal frazeologizmlariga bag‘ishlangan tadqiqotda konseptual moslik har doim ham frazeologik ekvivalentlikka olib kelmasligi, moslikning konseptual, obrazli va leksik-frazeologik sathlari farqlanishi qayd etilgan [Mustafayev, 2026, 469-b.]. Bu tamoyil insonning milliy-madaniy obrazini tadqiq etishda ayniqsa muhim: ikki tilda “bir xil” deb tarjima qilinadigan sifat turli obrazlar yordamida kodlangan bo‘lishi mumkin.

Frazeologik birliklar uzoq muddatli til tajribasi davomida barqarorlashib, jamiyatning turmush tarzi, qadriyatlari va kommunikativ odatlari bilan aloqador ma’lumotni saqlaydi. Ingliz va o‘zbek frazeologiyasi bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlarda bunday birliklarning tarixiy-madaniy tajribani avloddan avlodga uzatishi va ijtimoiy ahamiyatli axborot manbai bo‘lishi

ta’kidlanadi [Normuhammedova, 2025, 144-b.]. Shu sabab insonni baholovchi frazeologizmlar faqat ekspressiv sinonim sifatida emas, balki shaxs haqidagi madaniy me’yorning lisoniy shakli sifatida ko‘rilishi kerak.

Mavzuning dolzarbligi tarjima va madaniyatlararo muloqotda ham namoyon bo‘ladi. Bir frazeologizmning umumiy ma’nosini boshqa tilda berish mumkin, biroq uning obrazli asosi o‘zgarganda milliy-madaniy perspektiva ham o‘zgaradi. Masalan, inglizcha cut one’s coat according to one’s cloth va o‘zbekcha ko‘rpaga qarab oyoq uzatmoq bir xil umumiy me’yorni - imkoniyat va resurs doirasida yashashni - ifodalasa-da, birinchisi kiyim tikish va mato o‘lchoviga, ikkinchisi esa ko‘rpa va tana holatiga tayangan. Ushbu juftlik zamonaviy qiyosiy tadqiqotda ham bir xil konseptual mazmunning turli madaniy ssenariylar orqali ifodalanishiga misol sifatida ko‘rsatilgan [Mustafayev, 2026, 475-b.].

MAVZUNING O‘RGANILGANLIK DARAJASI VA ADABIYOTLAR TAHLILI: Frazeologiya tilshunoslikning barqaror birikmalar, idiomatik ma’no, obrazlilik va konvensionallik munosabatlarini o‘rganuvchi mustaqil yo‘nalishlaridan biridir. A. P. Cowie tahriridagi “Phraseology: Theory, Analysis, and Applications” to‘plamining kirish qismida frazeologiyaning nazariy va amaliy tilshunoslikdagi mustaqil tadqiqot sohasi sifatida shakllanishi, barqaror birikmalarni tizimli o‘rganishga bo‘lgan qiziqishning kuchaygani ko‘rsatiladi [Cowie, 1998, 1–20-b.]. Ushbu ilmiy an’ana frazeologik birlikni tasodifiy metafora emas, til jamoasida qayta-qayta qo‘llanib, konvensionallashgan birlik sifatida ko‘rishga asos yaratadi.

Ingliz va o‘zbek materialini bevosita qiyoslagan Mustafayev frazeologik birliklarning konseptual tuzilishini obraz sxemasi, tanaviy tajriba va konvensionallashgan obraz bilan bog‘laydi. Muallif bir frazeologizm abstrakt mazmunni tayyor dinamik ssenariyga aylantirishini, masalan, lose one’s head - boshini yo‘qotmoq juftligida nazoratni yo‘qotish boshning yo‘qolishi orqali, come to a dead end - boshi berk ko‘chaga kirmoq juftligida esa qiyinchilik fazoviy to‘siq orqali konseptuallashishini ko‘rsatadi [Mustafayev, 2026, 470-b.].

Qiyosiy frazeologiyada obraz komponenti alohida ahamiyatga ega. Mustafayev tadqiqotida ingliz va o‘zbek birliklari uchun tahlil ketma-ketligi konsept, konseptual belgi, obraz sxemasi, madaniy konvensionallashgan obraz, verbal operatsiya va frazeologik verbalizatsiya bosqichlarida olib boriladi; ekvivalentlik esa konseptual, obrazli va leksik-frazeologik darajalarda ajratiladi [Mustafayev, 2026, 471-b.]. Mazkur yondashuv ushbu maqolada inson sifatlarini ifodalovchi birliklarni qiyoslash uchun metodik tayanch sifatida qabul qilindi.

Frazeologik birliklarning nutqdagi funksiyasi ham madaniy tahlildan ajralmasdir. Ingliz va o‘zbek frazeologiyasi haqidagi tadqiqotda bunday birliklar kundalik suhbat, adabiyot, publitsistika va madaniyatlararo muloqotda ekspressivlik va madaniy mazmunni kuchaytirishi ko‘rsatilgan [Normuhammedova, 2025, 146-b.]. Demak, insonni tavsiflovchi frazeologizm lug‘aviy ma’nodan tashqari so‘zlovchining bahosi, nutq registri va adresatga munosabatini ham tashiydi.

Tadqiqotning maqsadi ingliz va o‘zbek frazeologiyasida insonning milliy-madaniy obrazini shakllantiruvchi birliklarning konseptual yadrosi, obrazli motivatsiyasi, aksiologik

yo‘nalishi va pragmatik vazifasini qiyosiy-tipologik jihatdan aniqlashdan iborat. Tahlilda “bir frazeologizmning tarjimasi nima?” degan savol ikkilamchi o‘rinda turadi. Asosiy savol “bir xil insoniy sifat ikki lingvomadaniyatda qaysi obrazli ssenariy orqali tushuntiriladi va shu obraz qanday baholashni faollashtiradi?” tarzida qo‘yiladi.

Ilmiy yangilik sifatida “frazeologik milliy-madaniy profil” modeli taklif etiladi. Model olti komponentni birlashtiradi: 1) tavsiflanayotgan insoniy sifat; 2) frazeologik ma’no; 3) obrazning manba sohasi; 4) obraz va ma’no o‘rtasidagi motivatsiya; 5) ijobiy yoki salbiy aksiologik baho; 6) qiyosiy ekvivalentlik darajasi. Ushbu profil yordamida shaklan o‘xshash, lekin pragmatik jihatdan farqli birliklar hamda shaklan mutlaqo boshqa, ammo bir xil baholashni beradigan frazeologizmlar izchil ajratiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI: Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, komponent, frazeologik identifikatsiya, kognitiv-semantik, lingvomadaniy va kontekstual-pragmatik tahlil metodlaridan foydalanildi. Material insonning shaxsiy va ijtimoiy fazilatlarini ifodalovchi barqaror birliklardan tanlandi. Tahlil uchun saxiylik va samimiylik, ochiqko‘ngillik, ikkiyuzlamachilik, xasislik va tejamkorlik, jamoaviylik, o‘z imkoniyatini hisobga olish hamda hissiy munosabat kabi funksional-semantik mikromaydonlar ajratildi.

Har bir juftlik avvalo umumiy konseptual ma’no bo‘yicha bir maydonga joylashtirildi. Keyin frazeologizmning literal obraz sahnasi tiklandi; tana a’zosi, predmet yoki harakatning qaysi xususiyati abstrakt inson sifatiga ko‘chirilayotgani belgilandi. Uchinchi bosqichda baholash - ijobiy, salbiy yoki kontekstga bog‘liq - aniqlandi. To‘rtinchi bosqichda obrazning til jamoasidagi konvensionallashuvi va pragmatik kuchi tavsiflandi. Yakunda juftliklar to‘liq obrazli-konseptual moslik, konseptual moslik va obrazli farq yoki faqat funksional-pragmatik yaqinlik sifatida guruhlandi. Bunday ko‘p sathli qiyos zarurligi ingliz-o‘zbek verbal frazeologiyasi bo‘yicha tadqiqotda ham asoslangan [Mustafayev, 2026, 471-b.].

NATIJALAR VA ULARNING TAHLILI: 1. *Saxiylik va axloqiy poklik: heart - ko‘ngil obrazlari.* Inglizcha *a heart of gold* insonning mehribon, saxiy va axloqan yaxshi ekanini ijobiy baholovchi frazeologik tavsifdir. Obrazda *heart* insonning ichki axloqiy markazi, *gold* esa yuqori qiymat va soflik belgisi sifatida qatnashadi. O‘zbek tilidagi ko‘ngli oq birligida ham insonning ichki dunyosi baholanadi, biroq manba komponentlari boshqa: ko‘ngil hissiy-axloqiy markazni, oq esa poklik, beg‘uborlik va yomon niyatning yo‘qligini faollashtiradi. Demak, umumiy konsept *saxiy/yaxshi inson - qimmatli yoki pok ichki makon* shaklida yaqin, ammo inglizcha birlik qiymat metaforasiga, o‘zbekcha birlik rang va poklik ramziga tayanadi.

Bu juftlikda to‘liq leksik ekvivalentlik yo‘q, biroq baholash yo‘nalishi va insonning ichki sifatini tana/ruh markazi orqali ifodalash umumiy. Ingliz tilida heart komponentining, o‘zbek tilida esa ko‘ngil komponentining frazeologik faolligi hissiy tajribani ichki makon sifatida konseptuallashtirish bilan bog‘liq. Inglizcha open one’s heart va o‘zbekcha ko‘nglini ochmoq juftligining konseptual yaqinligi ham zamonaviy tadqiqotda qayd etilib, inglizcha heart bilan o‘zbekcha ko‘ngil bir xil emasligi, ko‘ngilning kayfiyat, istak, moyillik va ruhiy qabul kabi kengroq semantik qatlamlarga ega ekani ko‘rsatiladi [Mustafayev, 2026, 473-b.].

2. SAMIMIYLIK VA ICHKI KECHINMANI OSHKOR QILISH. *Open one’s heart* - ko‘nglini ochmoq juftligi insonning samimiy gapirishi, yashirin hissiyotini boshqaga ochishi

bilan bog‘liq. Har ikki birlikda ***ichki dunyo - yopiq makon*** sxemasi mavjud: ochish harakati ichki mazmunni boshqaga ko‘rinadigan va tushunarli holatga keltiradi. Mustafayev bu juftlikda bir xil *“container”* sxemasi ishlashini, lekin ingliz tilida heart, o‘zbek tilida ko‘ngil tanlanishini ko‘rsatadi [Mustafayev, 2026, 473-b.].

Milliy-madaniy farq aynan nominal komponentda yuzaga chiqadi. Heart anatomik nom bo‘lsa ham ingliz frazeologiyasida hissiyot markazi sifatida konvensionallashgan; ko‘ngil esa o‘zbek tilida anatomik referentga bevosita bog‘lanmagan, ruhiy holatni o‘zida jamlagan abstrakt birlikdir. Shuning uchun “samimiy inson” obrazi ikki tilda bir xil ochilish harakati bilan qurilsa-da, ichki makonning nomlanishi turlicha. Bu holat milliylikni faqat butunlay boshqa obrazda emas, bir xil konseptual sxemaning qaysi leksik komponent bilan to‘ldirilishida ham ko‘rish mumkinligini ko‘rsatadi.

3. *Ikkiyuzlamachilik: yuz obrazi va ijtimoiy identitet.* Inglizcha *two-faced* va o‘zbekcha ikki yuzli birliklari yuqori darajadagi obrazli va semantik moslikka ega. Ikkala tilda ham “yuz” shaxsning boshqalarga ko‘rinadigan ijtimoiy qiyofasi sifatida konseptuallashadi; ikki yuzga egalik esa vaziyatga qarab pozitsiyani o‘zgartirish, bir kishiga bir xil, boshqasiga boshqa munosabat ko‘rsatish bilan bog‘lanadi. Frazeologik profil: *sifat - nosamimiylik; manba - yuz; proyeksiyalanuvchi belgi - tashqi identitetning ikki xil ko‘rinishi; baho - qat’iy salbiy; pragmatik funksiya - shaxsning ishonchliligini rad etish.*

Bunday juftliklar milliy-madaniy tadqiqotda muhim nazorat materiali hisoblanadi. Qiyosiy ish faqat farqlarni qidirsa, umumiy tanaviy tajribaning rolini e’tibordan chetda qoldiradi. Ingliz va o‘zbek verbal frazeologiyasida head/bosh, hand/qo‘l kabi somatik komponentlar umumiy jismoniy tajriba asosida o‘xshash abstrakt ma’nolarni yaratishi mumkinligi ko‘rsatilgan [Mustafayev, 2026, 472-b.]. *Two-faced* - ikki yuzli ham shunga yaqin: milliy xususiyat mutlaq eksklyuzivlik emas, balki umumiy konseptual resursning har bir til tizimida konvensionallashishidir.

4. *Xasislik va resursni ushlab turish: tight-fisted - qo‘li qattiq.* Inglizcha tight-fisted birligida mushtning mahkam yopilishi resursni boshqalarga bermaslik, sarflashdan tiyilish ssenariysini yaratadi. O‘zbekcha qo‘li qattiq birligi ham kontekstga qarab saxiy bo‘lmaslik, berishga qiynalish kabi salbiy bahoni ifodalashi mumkin. Ikkala birlikda qo‘l/hand resurs berish va ijtimoiy almashinuv vositasi sifatida tushuniladi, biroq obrazning fizik parametri farq qiladi: ingliz tilida yopilgan musht, o‘zbek tilida qo‘lning “qattiqligi”.

Bu juftlikdagi konseptual sxema *resurs berish - qo‘lning ochiq harakati, resursni bermaslik - qo‘lning yopiq/qattiq holati* tarzida tiklanadi. “Qo‘l”ning yordam va faoliyat bilan bog‘lanishi ikki tilda ham mahsuldor: lend a hand - qo‘l uzatmoq juftligi amaliy yordamni qo‘l orqali konseptuallashtirishi qayd etilgan [Mustafayev, 2026, 472-b.]. Demak, xasislik va saxiylikni qo‘l holati orqali ifodalash tanaviy tajribaga tayanadi, lekin konkret frazeologik tasvir tilga xos shaklda barqarorlashadi.

5. *Jamoaviylik: pull together - bir yoqadan bosh chiqarmoq.* Insonning jamoa bilan ishlash qobiliyati va birdamlikka moyilligi inglizcha pull together birligida bir yo‘nalishda kuch sarflash ssenariysi orqali ifodalanadi. O‘zbekcha bir yoqadan bosh chiqarmoq esa bir nechta shaxsning go‘yo bitta kiyim yoqasidan bir bosh bo‘lib chiqishi kabi g‘ayrioddiy, ammo

kuchli kollektiv obraz yaratadi. Har ikki birlikning pragmatik xulosasi - alohida harakatni emas, kelishilgan umumiy faoliyatni ijobiy baholash.

Ushbu juftlik qiyosiy frazeologiyada konseptual moslik va obrazli farqning aniq namunasidir. Mustafayev pull together va bir yoqadan bosh chiqarmoq birliklari bir xil kollektiv harakat ma’nosini ifodalasa-da, inglizcha birlik birgalikda tortish, o‘zbekcha birlik esa bitta yoqadan bosh chiqarish ssenariysini tanlashini ko‘rsatadi [Mustafayev, 2026, 474-b.]. Bu farqni “bir xalq jamoaviy, ikkinchisi jamoaviy emas” kabi psixologik umumlashtirishga aylantirish noto‘g‘ri. Lingvistik dalil shuni ko‘rsatadiki, jamoaviylik konsepti ikkala tilda mavjud, ammo uning frazeologik vizualizatsiyasi turlicha.

O‘zbekcha obrazda yoqa komponenti kiyim va tana birligini eslatadi: ko‘p shaxslar bitta tashqi shakl ichida uyg‘unlashadi. Inglizcha pull together esa kuch vektorlarining bir yo‘nalishga kelishini ko‘rsatadi. Shu bois o‘zbek variantida “birlik” vizual jihatdan bir tanaga yaqinlashsa, ingliz variantida “hamkorlik” koordinatsiyalangan harakat sifatida ko‘rinadi. Bu tafovut umumiy ma’noni emas, ma’noni tashkil etuvchi obrazli urg‘uni farqlaydi.

6. *Tejamkorlik va o‘z imkoniyatini bilish:* ***cut one’s coat according to one’s cloth - ko‘rpaga qarab oyoq uzatmoq.*** Ushbu juftlik insonning iqtisodiy va amaliy xulqini baholaydi. Inglizcha birlikda mavjud mato miqdori tikiladigan kiyim hajmini cheklaydi: inson resursni oldindan o‘lchab, rejasini shunga moslashtirishi kerak. O‘zbekcha birlikda esa ko‘rpaning uzunligi oyoqni qancha uzatish mumkinligini belgilaydi. Har ikkala ssenariyda tashqi resurs chegarasi xulq chegarasiga proyeksiya qilinadi.

Mustafayev aynan shu juftlikni o‘xshash umumiy prinsipning turli madaniy obrazlar bilan ifodalanishiga misol qilib, konseptual o‘xshashlik obrazli yoki leksik tenglikni anglatmasligini ta’kidlaydi [Mustafayev, 2026, 475-b.]. Frazeologik profil bo‘yicha inglizcha birlikning manba sohasi - tikuvchilik va mato; o‘zbekcha birlikniki - uy-ro‘zg‘or buyumi va tana holati. Nishon ma’no esa bir xil: shaxs o‘z imkoniyatini real baholashi va me’yoridan oshmasligi kerak.

Bu birliklar insonni bevosita “tejamkor” deb atamaydi; ular xulqiy me’yorni ssenariy orqali beradi. Shu sabab frazeologik baholash ikki qavatli: birinchi qavatda resursga mos harakat, ikkinchi qavatda esa bunday harakatni qiladigan shaxsning oqilligi va hisob-kitobliligi ijobiy baholanadi. Aksincha, “mato yetmay turib katta kiyim bichish” yoki “ko‘rpaga sig‘may oyoq uzatish” nazarda tutilgan me’yorning buzilishini bildiradi.

7. ***Hissiy reaksiya orqali shaxs obrazi: heart sinks - tarvuzi qo‘ltig‘idan tushmoq.*** Inglizcha *one’s heart sinks* va o‘zbekcha tarvuzi qo‘ltig‘idan tushmoq kutilmagan salbiy vaziyatdan keyingi tushkunlik yoki hafsalasizlikni ifodalaydi. Inglizcha birlikda hissiyot markazi bo‘lgan heart pastga harakat qiladi; o‘zbekcha birlikda esa qo‘ltiqda ko‘tarib ketilayotgan tarvuzning tushishi konkret maishiy-predmetli sahnani hosil qiladi. Umumiy sxema *ijobiy/kutilgan holat → salbiy burilish → pastga tushish → ruhiy pasayish* ko‘rinishida.

Mazkur juftlikning konseptual yaqinligi va obrazli farqi tadqiqotda ham ko‘rsatilgan: one’s heart sinks hissiy barqarorlikning pastga tushishi bilan, tarvuzi qo‘ltig‘idan tushmoq esa kutilgan holatning buzilishi va pastga harakat bilan bog‘lanadi [Mustafayev, 2026, 473-b.].

O‘zbekcha birlikdagi tarvuz komponenti ayniqsa milliy-madaniy tahlil uchun qiziq, chunki abstrakt hafsalasizlik tana a’zosi bilan emas, kundalik predmetli ssenariy orqali jonlantiriladi.

8. ***Quvonch va yuqoriga harakat: be over the moon - boshi osmonga yetmoq.*** Ikki tilda kuchli quvonch yuqoriga ko‘tarilish orqali konseptuallashadi. Inglizcha be over the moon me’yoriy fazoviy chegaradan ham yuqoriga chiqishni, o‘zbekcha boshi osmonga yetmoq esa tananing eng yuqori nuqtasi - boshning osmonga tegishini tasvirlaydi. Zamonaviy qiyosiy tahlilda bu juftlik *“happiness is upwards”* tipidagi umumiy konseptual sxema sifatida izohlangan [Mustafayev, 2026, 473-b.].

Biroq obrazlar identik emas. Moon inglizcha birlikda erishib bo‘lmas balandlikning konkret kosmik belgisi; osmon esa o‘zbekcha birlikda fazoviy yuqorilikning chegaraviy maydoni. Shaxsning quvonchi ikkala tilda ham oddiy holatdan chiqib ketgan vertikal ko‘tarilish sifatida baholanadi. Bu misol milliy-madaniy qiyosda universal tanaviy tajriba bilan tilga xos obraz tanlovini bir-biriga qarama-qarshi qo‘ymasdan, ularning o‘zaro ta’sirini ko‘rsatish zarurligini tasdiqlaydi.

9. *Nazorat va oqilona xulq: lose one’s head - boshini yo‘qotmoq.* Ushbu juftlik shakliy va konseptual jihatdan juda yaqin. Head/bosh fikrlash va xatti-harakatni boshqarish markazi sifatida talqin qilinadi; uni “yo‘qotish” esa vaziyatni oqilona nazorat qilish qobiliyatining vaqtincha buzilishini bildiradi. Mustafayev bu birliklarda konseptual mazmun, somatik tayanch va so‘z yasalish modeli yaqinligini qayd etadi [Mustafayev, 2026, 472-b.].

Insonning milliy-madaniy obrazini o‘rganishda bunday to‘liqroq mosliklar ham zarur. Ular qiyosiy tahlilni faqat “milliy farqlar katalogi”ga aylanishdan saqlaydi. Boshning tafakkur va nazorat bilan bog‘lanishi keng tarqalgan tanaviy tajribaga tayansa-da, ayni birikmaning har ikki tilda konvensionallashgani frazeologik tizimlarning umumiy kognitiv resurslardan foydalanishini ko‘rsatadi.

Tahlil natijasida insonni tavsiflovchi frazeologik birlik uchun quyidagi profil taklif qilinadi: ***insoniy sifat → frazeologik ma’no → manba obraz → proyeksiyalanuvchi belgi → aksiologik baho → pragmatik vazifa → tillararo moslik.*** Masalan, bir yoqadan bosh chiqarmoq uchun insoniy sifat - jamoaviylik; frazeologik ma’no - hamjihat harakat; manba obraz - bitta kiyim yoqasidan birlashib chiqish; proyeksiyalanuvchi belgi - ko‘plikning bitta shaklga birlashishi; baho - ijobiy; pragmatik vazifa - birdamlikni ma’qullash yoki talab qilish; inglizcha pull together bilan moslik - konseptual yuqori, obrazli qisman.

Mazkur profil frazeologik ekvivalentlikni bir o‘lchovli hodisa sifatida talqin qilmaslik imkonini beradi. Mustafayevning natijalarida ham konseptual va obrazli moslik lend a hand - qo‘l uzatmoq, lose one’s head - boshini yo‘qotmoq kabi juftliklarda yuqori bo‘lsa, hit the ceiling - qoni qaynamoq, be over the moon - boshi osmonga yetmoq kabi birliklarda umumiy konsept turli obrazlar bilan berilishi, cut one’s coat according to one’s cloth - ko‘rpaga qarab oyoq uzatmoq va pull together - bir yoqadan bosh chiqarmoq juftliklarida esa madaniy ssenariylar yanada yaqqol farqlanishi ko‘rsatiladi [Mustafayev, 2026, 474–475-b.].

MUHOKAMA: Tahlil uch asosiy qiyosiy holatni ajratishga imkon berdi. Birinchi holat - konseptual va obrazli yaqinlik: *two-faced - ikki yuzli, lose one’s head - boshini yo‘qotmoq. Bu birliklarda inson sifatining bahosi ham, asosiy somatik obraz ham yaqin. Ikkinchi holat -*

konseptual yaqinlik va obraz komponentining qisman almashishi: open one’s heart - ko‘nglini ochmoq, a heart of gold - ko‘ngli oq. Bu yerda ichki axloqiy-hissiy markaz umumiy, lekin heart/ko‘ngil hamda gold/oq tanlovi lingvomadaniy farq yaratadi. Uchinchi holat - funksional ma’no yaqin, lekin ssenariylar ancha farqli: pull together - bir yoqadan bosh chiqarmoq, cut one’s coat according to one’s cloth - ko‘rpaga qarab oyoq uzatmoq.

Ushbu natijalar milliy-madaniy obrazni “faqat o‘zbekka xos” yoki “faqat inglizga xos” degan keskin hukm bilan belgilash metodologik jihatdan yetarli emasligini ko‘rsatadi. Frazeologik obraz boshqa tillarda ham uchrashi mumkin; muhim masala uning qaysi ma’noda konvensionallashgani, qaysi komponenti saliyent bo‘lgani va qanday baholashni faollashtirishidir. Ingliz va o‘zbek verbal frazeologizmlarining qiyosiy tadqiqotida ham umumiy embodied strukturalar bilan madaniy obraz tanlovi birgalikda ishlashi ko‘rsatilgan [Mustafayev, 2026, 475-b.].

Shuningdek, frazeologik birlikni insonning o‘zgarmas milliy psixologiyasiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tenglashtirishdan saqlanish lozim. Frazeologizm til jamoasida mavjud bo‘lgan konvensionallashgan baholash resursidir; uning real qo‘llanishi avlod, hudud, uslub, kommunikativ vaziyat va individual repertuarga bog‘liq. Shuning uchun ushbu maqolada “milliy-madaniy obraz” deganda barcha til egalari aynan bir xil xarakterga ega ekanligi emas, balki inson sifatini ifodalash uchun tilda barqarorlashgan obrazli vositalar tizimi nazarda tutiladi.

Frazeologik birliklarning nutqiy qiymati ham shu nuqtada namoyon bo‘ladi. Ular oddiy sifatga nisbatan kuchliroq baholash va esda qoluvchi obraz beradi. Zamonaviy ingliz-o‘zbek frazeologiyasi bo‘yicha tadqiqotda barqaror birliklarning kundalik muloqot, badiiy matn, jurnalistika va madaniyatlararo kommunikatsiyada ekspressivlikni kuchaytirishi qayd etilgan [Normuhammedova, 2025, 146-b.]. Demak, insonni frazeologik tavsiflash - semantik nominatsiya bilan birga ijtimoiy pozitsiya bildirish aktidir.

XULOSA: Ingliz va o‘zbek frazeologiyasida insonning milliy-madaniy obrazi umumiy insoniy tajriba, tilga xos obraz tanlovi va ijtimoiy baholashning o‘zaro ta’sirida shakllanadi. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatdiki, bir xil sifat ikki tilda uch xil munosabatda ifodalanishi mumkin: konseptual va obrazli jihatdan yaqin; konseptual jihatdan yaqin, lekin obraz komponentlari qisman farqli; yoki umumiy pragmatik bahosi yaqin bo‘lsa-da, madaniy ssenariysi ancha farqli.

Two-faced - ikki yuzli va lose one’s head - boshini yo‘qotmoq juftliklari umumiy somatik tajribaning yaqin frazeologiklashuvini ko‘rsatadi. Open one’s heart - ko‘nglini ochmoq hamda a heart of gold - ko‘ngli oq birliklarida ichki hissiy-axloqiy markaz umumiy bo‘lsa-da, heart/ko‘ngil va gold/oq komponentlari milliy semantik urg‘uni farqlaydi. Pull together - bir yoqadan bosh chiqarmoq, cut one’s coat according to one’s cloth - ko‘rpaga qarab oyoq uzatmoq kabi birliklarda esa bir xil ijtimoiy me’yor turli predmetli va harakat ssenariylari orqali ifodalanadi.

Taklif etilgan “frazeologik milliy-madaniy profil” insoniy sifat, frazeologik ma’no, manba obraz, motivatsiya, aksiologik baho, pragmatik vazifa va tillararo moslikni bir tizimda tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur model DSc mavzusining milliy-madaniy komponentini

leksik tahlildan ajratgan holda frazeologik sathda chuqurlashtiradi. Shu bilan birga, keyingi maqolalarda ijtimoiy maqom va qobiliyat alohida empirik material sifatida o‘rganilishi uchun mazmuniy chegarani saqlab qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Cowie, A. P. (ed.). Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford: Clarendon Press, 1998. Kirish qismi: 1–20-b.

2. Mustafayev, E. O. Comparative Analysis of Concepts in English and Uzbek Verbal Phraseological Units // Central Asian Journal of Literature, Philosophy, and Culture. 2026. Vol. 7, No. 2. 469–476-b.

3. Normuhammedova, M. K. Phraseological Units: Structure, Meaning, And Usage in English And Uzbek Languages // American Journal of Philological Sciences. 2025. Vol. 5, Issue 5. 144–147-b.

4. Dobrovol’skij, D., Piirainen, E. Figurative Language: Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 2022. “On the cross-linguistic equivalence of idioms”: 73–102-b.

5. Dobrovol’skij, D., Piirainen, E. Figurative Language: Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 2022. “Culture and figurative language”: 262–324-b.

6. Teliya, V., Bragina, N., Oparina, E., Sandomirskaya, I. Phraseology as a Language of Culture: Its Role in the Representation of a Collective Mentality // In: Cowie, A. P. (ed.). Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford: Clarendon Press, 1998. 55–78-b.